

Diskursusepartiklid suulise liivi keele salvestistes

Töötuba “Eesti keele ja väikeste Uurali keelte
diskursusemarkerite grammatika ja pragmaatika”

Marili Tomingas (Tartu Ülikool)

muutuva keele päev, 6.11.2020

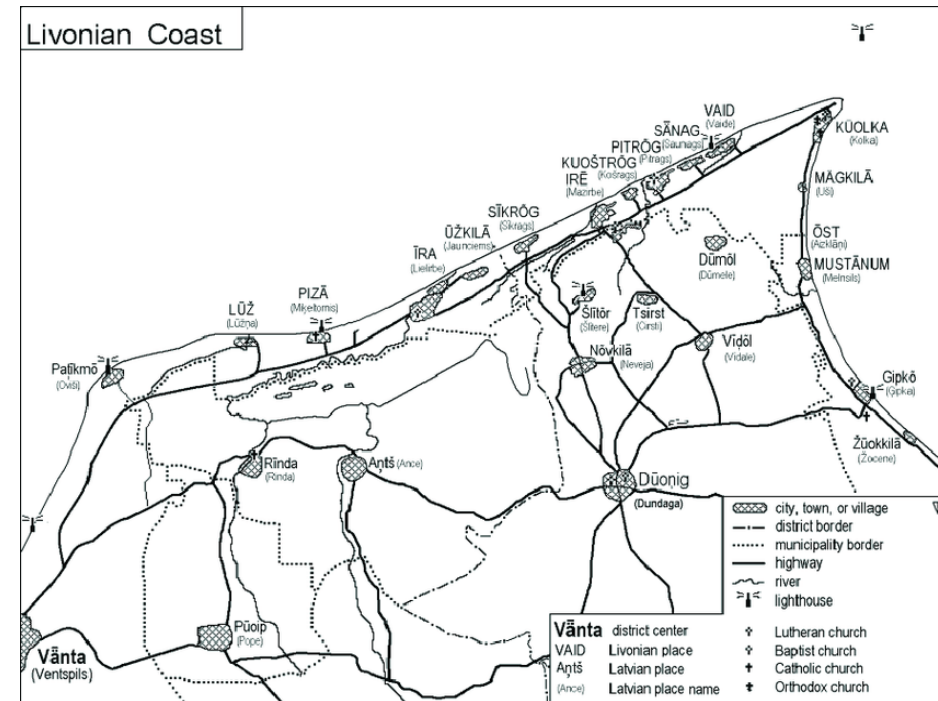
Uurimistööd on finantseerinud Eesti Teadusagentuur (PRG 927).

Ettekande ülesehitus

- ♦ 1. Liivi keelest ja liivi keele salvestistest
- ♦ 2. Uurimuse eesmärgid
- ♦ 3. Materjal
- ♦ 4. Sagedasemad partiklid salvestistes ja nende kasutusfunktsioone
 - ♦ *ne'i*
 - ♦ *si'z*
 - ♦ *agā*
 - ♦ *nu, no*
- ♦ 5. Harvaesinevad partiklid salvestistes

Liivi keelest ja liivi keele salvestistest

- ♦ Eesti keele üks lähimaid sugulaskeeli.
- ♦ Viimased emakeelena kõnelejad **Viktor Berthold** (srn. 2009) ja **Grizelda Kristiņa** (srn. 2013). Teise keelena rääkijaid mõnikümme.
- ♦ Liivi külad Põhja-Kuramaal Liivi lahe rannikul.
- ♦ Suulise liivi keele salvestised **Tartu Ülikooli murrete ja sugulaskeelte arhiivis** (TÜ EMSA) aastatest 1968–2012, 39 keelejuhti, erinevad žanrid.
- ♦ Leidub ka **spontaanse suulise kõne salvestisi**.

(Tiit-Rein Viitso kaart)

Uurimuse eesmärgid

- ♦ Projekt PRG972 “Uurali keelte diskursusepartiklite grammatika”.
- ♦ Kirjeldada täpsemalt liivi keele diskursusepartikleid ning koostada liivi diskursusepartiklite liigitus/loend. (Seni on liivi partiklite kohta vaid üksikuid uurimusi, nt **Kehayov et al. 2012, Grünthal 2015.**)
- ♦ Uurida täpsemalt **levinumaid diskursusepartikleid** liivi keeles ja **nende kasutusfunktsioone** suulises spontaanses keeles. Näiteks partiklid
- ♦ *nu, no* ‘no, noh’ – läti või vene keele *nu* mõju? Mis kontekstides kasutatakse?
- ♦ *agā* ‘aga, ehk, võib-olla, kas’ – kasutus ka modaalpartikli ja küsimuspartiklina.

Materjal

- ♦ TÜ EMSA-st litereeritud 13 salvestise tekstid **liivi ortograafias, suulise vestluse transkriptsioonimärkidega** (Hennoste et al. 2013 järgi) märgitud ka pausid, poolikud sõnad, intonatsioon, rõhk jne.
- ♦ Kokku salvestisi **5 erineva keele juhiga** (3 naist, 2 meest) aastatest 1986–2012. 4 idamurde kõnelejat, 1 keskmurde kõneleja.
- ♦ Salvestiste kogupikkus 1 tund ja 45 minutit.
- ♦ Partiklite uurimisel kasutan vaid emakeelsete kõnelejate materjali, uurija lausungi vahetud kordamised on välja jäetud.

Näide materjalist

AB: `ne'i ta `lä'b. hh (7.5) un teg jelät ve'l sä'l `Tartus nä?

(.)

TV: `nä.

(.)

AB: mhmh (10.5) ku `vólks mīnda `nänd kuskis `riek päl. (0.5) sí'z mm vólks tundõn.

(0.5)

TV: ma mõtlõb ku `vólks.

(.)

AB: ku `vólks?

(.)

TV: nä

(TÜ EMSA: SUHK0506-01)

Sagedasemad partiklid salvestistes

- ♦ *ne'i* 'nii' (71)
- ♦ *si'z* 'siis' (120)
- ♦ *agā* 'aga, ehk, võib-olla, vist, kas' (47)
- ♦ *nu, no* 'no' (84)

ne'i

- ♦ **Piiripartiklina** (40 korda), mis märgib mingi (ala)teema või funktsionaalse osa piiri (Hennoste 2000: 1799):

Konkreetse viiteta või üldises tähenduses (nt ka *ne'i (ta) um/lä'b* 'nii (ta) on/läheb'):

(1) TV: agā ne'i a- `aims (1.0) ē (0.8) ē (.) lapst võivad võlda `t'izt.

(1.0)

PK: võivad `võlda (0.5) võivad `võlda

TV: ä'b `üotõ (0.5) [ˈjegākõrdõ ä'b üotõ]

PK: [it-] üotõ `nä un un `attõ ka `t'izt. (0.5) `ne'i. (.) se `rõntõz u'm pigātagā `täuž. (F1035-05)

'Aga nii peres lapsed võivad olla ka ühesugused.'

'Võivad olla, võivad olla.'

'Ei ole, igakord ei ole.'

'(Ei) ole jah ja ja on ka ühesugused. **Nii**. See raamat on peaaegu täis.'

ne'i

Otsekõne näitamisel:

(2) *ma kītiz `Mīl, (0.5) sa ne'i võid tūlda ne'i ē eņtš `īž eņtš läpši `kazātõm. (3.0) .hh `ta kītiz `ne'i. (.) > mi'nnõn ä'b ūo `aigõ. < (1.5) ma kiz misā sa `tī'ed. (SUHK0506-01)*

‘Ma ütlesin: “Mīl, sa nii võid tulla nii enda, ise enda lapsi kasvatama.” Ta ütles **nii**: “Mul ei ole aega.” Ma küsisin: “Mida sa teed?”’

Seletavas tähenduses (‘niimoodi, seega’):

(3) *mõtsākaiṭs bro'utšõb `mašīnõks, (.) `mi'nnõn tā'm `tagān vīb mīnda `riek`āigasõ, (0.8) un `riekāigas ma `mä'dlõn (.) a `kus mi'n `štok u'm, (0.8) \$ un ne'i \$ si'z bro'utšiz `Rīgõz bās `štokkõ. (F1035-03)*

‘Metsavaht sõidab autoga. Minul tema taga viib mind tee äärde ja tee ääres ma mäletanud a kus mu kepp on? Ja **nii** siis sõitsin Riiga ilma kepita.’

ne'i

- ♦ **Intensiivsuspartiklina** (31 korda): tähendustes 'väga, eriti' ja 'umbes' (Hennoste 2000: 1806).

(4) *ta vò'! `ne'i, (0.5) `ne'i jõvā `poiški vò'!*. (SUHK0506-01)

'Ta oli nii, nii hea poisike oli.'

(5) *ä'b ūo `kougõn ta ve'l vò'!, (.) `je'lsõ agā ne'i mingiz ē, (1.5) `pūol āigast `ne'i ta u'm `kūolõn.* (SUHK0520-01)

'Ei ole kaua (kui) ta veel oli elus, aga nii mingi pool aastat nii ta on surnud.'

si'z

- ♦ Piiripartiklina (98 korda)

Lisav: tähenduses 'ja veel'

(6) *nēļakimdõ (.) rubīļt massāb se sotsiāl (0.5) `avgad mis u'm, (0.5) se `mi'nnõn āndab, (0.5) .hh un si'z kakškimdõ kakš rubīļt massāb (0.5) sīe mm `kolhoz kā'dst (SUHK0506-01)*

'Nelikümmend rubla maksab see sotsiaalhoolekanne mis on, see mulle annab ja **siis** kakskümmend kaks rubla maksab selle kolhoosi käest.'

Seletav või järeldav: tähenduses 'sellepärast, sel juhul, seega, järelikult'

(7) *`ta kītiz `ne'i. (.) `mi'nnõn (0.5) kuolm, (0.5) kuolm `oksõ, (.) ve'l `ātõ. (1.5) `ne'i ma `mõtliz si'z nēḡi `kā'dtõ ta ä'b (.) nu? jembit ä'b `pidā eņšš `lapstkõks. (SUHK0506-01)*

'Ta ütles nii: "Minul kolm, kolm oksa veel on." Nii ma mõtlesin **siis** neid kahte ta ei, noh, enam ei pea oma lasteks.'

si'z

- ♦ **Värvingupartiklina** (22 korda), tugevdab eelnevat või järgnevat sõna, ise rõhutu (Hennoste 2000: 1804).

(8) *si'z ikš bro'utšiz `täsä, (0.5) kis täs `jeliz, (.) un `se si'z tuoi sīe `štok õ `Rīgõzõ.*

(F1035-03)

'Siis üks sõitis siia, kes siin elas ja see siis tõi selle kepi Riiga.'

(9) *`ma kiziz (.) kui si'z si'nnõn `lap- `läpši ka u'm. (1.0) tä'mmõn `viž lapstā eitõ ku ta kūoliz `jarā.*

(SUHK0506-01)

'Ma küsisin kuidas siis sinul lapsi ka on? Tal viis last jäid, kui ta suri ära.'

agā

- ♦ Piiripartiklina (42 korda)

Küsiiv: tähenduses 'kas' (Viitso & Ernštreits 2012)

(10) *Š ma `kiz Š teg `uskõt `jumālõn. (.) ne ātõ (.) `neuskijid. (.) `ma kizīz `agā `tēg ūotõ (.) komunistid (SUHK0506-01)*

'Ma küsisin: "Te usute jumalat?". Nead on mitteusklikud. Ma küsisin: "**Kas** te olete kommunistid?"'

Lisav: jätkav, vastandav

(11) *bet siedā (.) `jūomizt ma ä`b `tā'. (1.2) ku ta `jūob. (2.5) agā `ni (.) `ni u`m ne ve`l rāz jo jo `veitõks īend. (SUHK0506-01)*

'Aga seda joomist ma ei taha. Et ta joob. **Aga** nüüd, nüüd on veel natuke vähemaks jäänud.'

agā

- ♦ **Modaalpartiklina** (5 korda), tähenduses 'ehk, võib-olla, vist' (Viitso & Ernštreits 2012):

(12) `sā`l ju pigā jegās `kōrands mä`ddōn vō`l t `sugūd. (1.5) `Sīkrōgōl. (1.2) `Piļļōzt. (0.8)
 `se i`z ūo `mä`ddōn `su`g. (1.5) siedā ma ä`b `tīeda mikš` pierāst (.) `se i`z ūo. (0.5)
 `agā ta vō`l ka mingi vagā `vanā su`g. (SUHK0431-01)

‘Seal ju pea igas talus meil olid sugulased. Sīkrōgil Piļļōzt. See ei olnud meile sugulane. Seda ma ei tea, mispärast see ei olnud. **Võib-olla** ta oli ka mingi vana sugulane.’

nu, no

- ♦ *nu* (67 korda) on materjalis sagedasem kui *no* (17 korda).
- ♦ **Piiripartiklina:**

Lisav: (jätkab/täpsustab sama teemat või alustab uut)

(13) `Zaṅt `ka i'z ūo `mä'ddōn su'g. (1.5) **no** `Zaṅt jūs `Zaṅt kōrandōl vó' / `kōrands vó' / tō `mōmī'ed (SUHK0431-01)

'Zaṅt ka ei olnud meile sugulane. **No** Zaṅti juures Zaṅti talul oli, talus olid lätlased.'

(14) TV: .hh vòtšiz [ja {-}]

PK: [vòtšiz] `nä `nä. Val- (.) **nu** kui si'z `Valtōn ni lāb. (F1035-05)

'Otsis ja.'

'Otsis, jaa-jaa. Val- **No** kuidas siis Valtil nüüd läheb?.'

nu, no

Suhtumist väljendav: (nõustumine, imestus, vastandus jm)

(15) TV: agā `kītiz `mīerintõb.

(0.8)

PK: **nu** võib `võlda. (0.5) nã. (F0997-03)

‘Kas öeldi “mīerintõb” (lohutab)?.’

‘**No** võib-olla. Jah.’

(16) TV: mis ta i’|, (0.5) `siedā ma ä’b ūo külõn mis ta i’| `barõn nīžõs

PK: \$ **no** `kui t=i’zt ä’b `ūo \$ (F0997-03)

‘Mis ta, seda ma ei ole kuulnud, mis ta parunist jutustas.’

‘**No** kuidas te ei ole?’

Harvaesinevad partiklid salvestistes

- ♦ Küsiv piiripartikkel *kas* 'kas', selle asemel küsimuspartiklitenä rohkem *või* ja *agā* 'kas'.
- ♦ Mõned värvingupartiklid: *jemīṇ* 'alles', *tuo'dstiz/tuo'dlist* 'tõesti', *alz/alzõ* 'alati', selle asemel rohkem *set* 'aina, vaid, muudkui, ainult'.
- ♦ Mitmed modaalpartiklid: *vist* 'vist', *kilāb* 'küllap', *tīetõba'ždi* ja *tokš* 'muidugi', *jułgstiz* 'kindlasti, kindlalt'.
- ♦ Mõned fookuspartiklid: *ī'žkiz/īpiž* 'eriti', selle asemel (*ne'i*) *vā'ggi* '(nii) väga', *akurāt(õn)* 'täpselt'.

Kirjandus

Grünthal, Riho (2015) “Livonian at the crossroads of language contacts”. Santeri Junntila (toim.) *Contacts between the Baltic and Finnic languages. Uralica Helsingiensia* 7, 97–150. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Hennoste, Tiit (2000) “Sissejuhatus suulisesse eesti keelde IV. Suulise kõne erisõnavara 3. Partiklid”. *Akadeemia* nr 8, 1773-1806. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Hennoste, Tiit, Andriela Rääbis ja Kirsi Laanesoo (2013) “Küsimused eestikeelses infodialoogis II: küsimused ja tegevused”. *Keel ja Kirjandus* 1, 7–28.

Kehayov, Petar, Helle Metslang ja Karl Pajusalu (2012) “Evidentiality in Livonian”. *Linguistica Uralica* 48 (1), 41–54.

Viitso, Tiit-Rein, Valts Ernštreits (2012) “Līvõkīel-ēstikīel-leṭkīel sõnārõntõz. Liivi-eesti-läti sõnaraamat. Lībiešu-igauņu-latviešu vārdnīca”. Tartu ja Riia: Tartu Ülikool ja Latviešu valodas aģentūra. Kättesaadav Internetis <<http://keeleeveeb.ee/dict/translate/lietlv/>>. (04.11.2020)

TÜ EMSA = Tartu Ülikooli eesti murrete ja sugulaskeelte arhiiv. Kättesaadav Internetis <<http://www.murdearhiiv.ut.ee>>. (04.11.2020)